

számításba a kéziratban maradt gyűjteményeket. Katolikus oldalon szintén voltak már előzmények: John Fischer magyarra fordított imái (1572 körül), Pécsi Lukács műve (1591), amely szintén Ágostont és Ágostonnak tulajdonított imádságokat fordít, valamint Fejérvölgy István imádságoskönyve (1594), amelyből – úgy tűnik – Pázmány sok imádságot szó szerint átemelt.

Mihálykó János egyébként imáinak mintegy harmadát vette át Pázmánytól, a többi valószínűleg ismeretlen forrásból fordította. Lukácsy Sándor azt mondja: „Irodalmunkban ez az első leleplezett plágium.” Ez igaz, de számításba kell vennünk, hogy a régiségben nem ismerték a szerzői jogokat, különösen nem az imádság műfajában, amely maga is meglehetősen sok sztereotip formulából építkezik. A tanulmányíró más helyen maga idézi Pázmány Pétertől: nem tart igényt eredetiségre, hiszen a Bibliát, Szent Ágostont és más egyházatyákat használva fogalmazta meg imáit. Nem kívánom mentegetni Mihálykó eljárását, de rá kell mutatnom: e katolikus imádságok többsége minden további nélkül használható volt egy evangélikus gyűjteményben, legfeljebb egy-két ima címét kellett megváltoztatni. Mi ennek a ma-

gyarázata? Talán Pázmány gyermekkori protestáns neveltetése, melynek során megtanulta használni (amit később tökélyre is vitt) a veretes biblikus prózát, a magyar reformáció nyelvét, de még inkább az, amit már korábban említettem: a könyv protestáns hitről frissen áttért katolikusoknak készült.

Az imádság végső soron minden keresztényen egyház életében fontos szerepet tölt be, s mint látható, léteznek egy közös, a középkoron át a kezdetekig visszanyúló hagyomány, amely a szövegek jelentős részét bármelyik egyházban felhasználhatóvá tette. Pázmány Péter könyvében együtt van jelen ez a hagyomány a katolikus apologetikával, ehhez járulnak még a versek, köztük Balassi zsoltárparafraza, amely a katolikus költő halálós ágyán készült, s az evangélikus tanítvány, Rimay János nyomtatta ki először a református vizsolyi nyomdában.

A hasonmás kiadás jelentős, ritka művet tett közzé olvasható, jó minőségben és elegáns kiállításban, így hozzájárulhat ahhoz, hogy az imádság műfaja visszakapja jogos helyét a magyar irodalom történetében.

Szabó András

GESTA TYPOGRAPHORUM

Megjelent Borsa Gedeon 70. születésnapjára. Szerk.: P. Vásárhelyi Judit. Budapest, Borda Antikvárium kiad., 1993. 162 l.

Amint a kötet címlapjának verzóján olvasható, e könyvet a hetvenéves Borsa Gedeon tiszteletére ajánlják barátai és tanítványai. A P. Vásárhelyi Judit által szerkesztett és Dörnyei Sándor által lektorált kötet tizenkét tanulmányt tartalmaz a 16–18. század könyv- és kiadástörténetéből.

E tanulmányok legtöbbször – szám szerint hét – irodalomtörténeti-kiadás-történeti tárgyú, négy nyomda-, illetve

illusztrációtörténeti, egy pedig kötés-történeti. Mindegyike olyan diszciplína, amelyben Borsa Gedeon – a bibliográfia művelése mellett – egyforma biztonsággal és eredményességgel kutatott az elmúlt évtizedekben, amint azt számos, e tárgykból idehaza és külföldön megjelent dolgozata bizonyítja. Ezért nem csak azok vallják magukat tanítványának, akik – mint a Régi Magyarországi Nyomtatványok

Szerkesztősége fiatalabb generációja – közvetlen közelében dolgoztak, dolgoznak, hanem a kötetnek olyan szerzői is, akiknek térben tőle távolabbi munkahelyük van.

A köteten belül a tanulmányok a feldolgozott téma időrendjében követik egymást. Az irodalomtörténeti-kiadástörténeti dolgozatok sorát Holl Bélának *A magyar nyelvű zoltárének katolikus hagyományáról* szóló tanulmánya nyitja meg. Az anyanyelvi templomi éneklés református és katolikus hagyományának bemutatása mellett külön kiemelendő Petri András kéziratos énekeskönyvének összevetése Kájoni János *Cantionaléjával* és Illyés István *Soltári énekek* című gyűjteményével. Heltai János a 17. század polemikus irodalmának darabjai közül Milotai Nyilas István elveszett *Catalogus* vagy *Regestrum Convitiorum Petri Pazman Jesuitae* című vitairatát nyomozza, Balásfy Tamás *Apologiájának* utalásai-ból kiindulva. P. Vásárhelyi Judit *Szenci Molnár Albert hollandul* címmel közöl új adalékokat Szenci Molnár Albert munkásságához, méghozzá egy, a herborni nyomdában több ízben megjelent *Sphinx* című rejtvénykönyv közreműködőjeként. Johann Heidfeld *Sphinxében*, annak ötödik kiadásától kezdve szerepel Szenci Molnár Albert játékos *Analecta aenigmatica* című, ismeretlen összeállítása. A gondos bibliográfiai számbavétel során még alaposan és rendszeresen feldolgozott könyvállományokban is előbukkanhat új bibliográfiai egység, különösen a kolligátumokban. Nyáry Zsigmondné *Ismeretlen régi magyar nyomtatvány az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében* című dolgozatában a háromtagú, 17. századi kassai nyomtatványokat tartalmazó kolligátumban *Reggeli könyörgés* címmel új bibliográfiai egységet azonosított.

Míg a fenti négy dolgozat tárgyát a 16–17. századból merítette, a követ-

kező három bemutatandó dolgozat 17. század végi–18. századi témájú. Szelestei N. László *Bél Mátyás Újtestamentum kiadásáról* ír, rendszerezve a későbbi szerzők által gyakran – de nemegyszer tévesen – idézett korai 18. századi bibliakiadásokat. *A régi magyar könyvek kettős, áttördelt kiadásairól* szól Haiman György dolgozata. E nemrégiben, éppen a szerző által felfedezett jelenségnek három példájával ismerteti meg az olvasót, közülük az első Tótfalusi Kis Miklós kétféle formátumban, de szinte egyidőben megjelent amszterdami zoltárkiadása. Wix Györgyné *Évenkénti „dicsbeszéd” a nagyszombati egyetemen* címmel azokat a kinyomtatott évenkénti ünnepi szónoklatokat veszi számba, amelyeket a nagyszombati egyetem hallgatói az 1713–1777 években tartottak. E nyomtatványok egy része ma már csak az irodalomból ismert.

A négy nyomdatörténeti dolgozat közös vonása, hogy a kutatás kiindulópontja a bemutatandó műhely felszerelésének rekonstruálása tipográfiai módszerekkel. Bánfi Szilvia *Huszár Gál komjáti nyomdája és nyomdakészletének eredete* című tanulmánya pontosan lokalizálni tudja e jeles reformátor és nyomdász műhelyének eredetét (Bécs, Zimmermann–Stainhofer nyomda). Ugyanígy Pavercsik Ilona *A kassai nyomda bártfai eredetéről* írva bemutatja a nagymúltú bártfai városi nyomda Kassára került nyomdafelszerelését, és mindazt, ami e nyomda áthelyezésének politikai, illetve vallási hátterében meghúzódott; válaszolva arra a kérdésre is, hogy miért szállította a nyomdát Bercsényi 1710-ben Kassára, és miért vették meg a jezsuiták 1715-ben? V. Ecsedy Judit a 17. század jeles váradai nyomdászának, *Szenci Kertész Ábrahám nyomdájának eredetéről* írt. A kortársak által a nyomda eredetéről feljegyzett ellentmondó tudósítások nyomán elindulva bemutatja a Szenci Kertész Ábra-

hám által használt könyvdíszeket és azok németalföldi műhelyekben található megfelelőit. A 16–17. századi magyarországi naptárak hónapképeiről írva Kovács Zsuzsa a teljesség igényével gyűjtötte össze az egyes nyomdák naptáraiban előforduló, a hónap jellegzetes mezei munkáit ábrázoló képecskéket, bemutatva, hogy ahány nyomda, annyi egymástól eltérő metszet. (A rendelkezésre álló terjedelem miatt csak az októberi hónapképek reprodukciói szerepelnek a tanulmányban.)

A kötet történetét Rozsondai Marianne *Lucas Coronensis budai könyvkötő a 16. század elején* című dolgozata képviseli. A szerző rekonstruálja a budai mester könyvkötéshez használt bélyegzőit, és ezek jellegzetességei alapján a mester több munkáját azonosítja. Nem látja azonban megalapozottnak a korábbi kutatók véleményét, amely

szerint Lucas mester Mátyás könyvkötője lett volna.

A most bemutatott tanulmánykötet tervezője (Haiman György) a kiadó (Borda Lajos) nagyvonalúságának és jó ízlésének köszönhetően a jó minőségre és művészi könyvalkotásra koncentrált, és sikerült e tárgyukban eltérő tanulmányokat és az azokhoz járuló sokféle képanyagot művészi egységű illusztrált köteté formálni.

A Haiman György által rendkívüli művészi gondossággal tervezett kötetet Gyomaendrődön a Kner nyomdában nyomtatták, hetven számozott példányban. Ez a kötet egyúttal Borda Lajos antikvárius könyv- és nyomdatörténeti kiadványokat pártoló tevékenységének újabb bizonyítéka, lévén a Borda Antikvárium bibliofil kiadványainak második darabja.

Vizkelety András

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta S. Sárdi Margit. Budapest, Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó, 1992. 715 l. 2 t.

Hermányi Dienes József az irodalomtörténeti közhely szerint „ismeretlen 18. század” többször felfedezett, majd elfelejtett szerzői közé tartozik. Szórványos említések és szövegrészek közreadása után az igazi felfedezés csak századunkban történt meg. Kelemen Lajos (1925) és György Lajos (1943) szövegkiadását követően Tolnai Gábor irányította rá a figyelmet *A magyar felvilágosodás előzményeiről* tartott felolvasásában, majd Klaniczay Tibor *Demokritus*-kiadása és értékelése (1960) határozta meg Hermányi máig is érvényes helyét a magyar irodalom fejlődés-vonalában. Gyenis Vilmos – több tanulmány mellett – kandidátusi disszertációt írt Hermányi Dienesről, munkájának közreadását és a tervezett kritikai kiadást azonban sajnálatosan korai halála megakadályozta. S. Sárdi Mar-

gitnak köszönhető, hogy Gyenis tanulmányait és kéziratoss disszertációját kollégialis tisztelettel és alázattal sajtó alá rendezte (Irodalomtörténeti füzetek 124. 1991.), és ő vette át a kritikai kiadás csupán szándékban létező örökségét is.

Hermányi Dienes lenyűgöző méretű (korabeli vélemények szerint 158 kötetnyi) irodalmi hagyatékának csupán töredéke ismert, a kéziratok túlnyomó többsége romániai könyvtárakban, illetve levéltárakban található. A kritikai kiadás többéves (évtizedes?) munkálatai idején S. Sárdi Margitnak nem volt lehetősége az eredeti kéziratok tanulmányozására, a sajtó alá rendezés fáradságos munkáját a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában őrzött mikrofilmek alapján végezte el. A szépprózai munkákat felsorakozta-